

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Genmäle till Nils Blomkvists recension av I medeltidens Stockholm
Dahlbäck, Göran
http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1992_189
Fornvännen 1992, s. 189-191
Ingår i: samla.raa.se

Debatt

Genmäle till Nils Blomkvists recension av I medeltidens Stockholm

Nils Blomkvist har i *Formvännen* 1991, s. 292 ff. recenserat min på uppdrag av Stockholms medeltidsmuseum författade bok *I medeltidens Stockholm* på ett sådant sätt att jag, trots att jag principiellt anser att genmälen bör undvikas, finner mig föranlåten att besvara hans kritik.

Varje författare måste räkna med att från sina recensenter få ett visst mått av som regel berättigad kritik – både ris och ros hör till spelets regler. Men samtidigt har varje författare rätt att vänta sig att det granskade arbetet provas utifrån sina förutsättningar – och det kan jag inte finna att Blomkvist gjort. Liksom så ofta opponenter vid doktorsdisputationer ägnar han huvuddelen av sin granskning åt att tala om vad som *borde ha stått* i boken, inte vad som faktiskt *står* där.

Det avsnitt som Blomkvist huvudsakligen diskuterar – på fem av recensionens tolv spalter – är frågan om Stockholms uppkomst, en fråga som lockat fram många hundra sidor från ett stort antal författare allt sedan Olaus Magnus' dagar. Att inom ramen för de 200 sidor (där halva utrymmet dessutom upptas av bilder) som stod till mitt förfogande för att skildra många olika aspekter av Stockholms historia och utveckling ta upp denna diskussion på nytt och på allvar ansåg jag inte möjligt. Min uppfattning är att en fördjupad diskussion av uppkomstproblematiken förutsätter en ingående redovisning av tidigare forskning – något som inte ryms på ett halvdussin sidor. Jag har i stället valt att, som Blomkvist riktigt påpekar, ange ett antal faktorer som kan antas ha medverkat vid Stockholms tillkomst, utan att till sist fastställa vad som *verkligen* var orsaken. Jag är dessutom inte övertygad om att det – inte ens om såväl det skriftliga som det arkeologiska källmaterialet vore bättre än det faktiskt är – skulle gå att renodla

en enda faktor – så enkel är verkligheten sällan.

Att jag sedan är ense med Blomkvist om att t. ex. Birger Jarls agerande varit väsentligt, att den tyska utvecklingen i Östersjöområdet varit en viktig förutsättning och att Stockholms tillkomst är en del i den europeisering som Sverige genomgick under 1200-talet, är en annan sak – och nog egentligen uppenbart för den som noggrant och med en positiv inställning läser hela det kapitel som bär den i sig talande rubriken "Han loot Stokholms stad at byggja".

Meningsskiljaktigheterna mellan Blomkvist och mig – här och på flertalet punkter – bottenar nog i att vi har olika uppfattning om hur en "populärvetenskaplig" bok kan och bör se ut. Och det är en typ av skilda uppfattningar där det mera handlar om tyckande än om vetande. Jag kan bara hänvisa till att boken (utan en enda kommersiell annons) sålt i drygt 4 000 exemplar – och att jag fått många oprovocerade "tack för trevlig läsning" från icke-akademiker. Långt innan jag skrev boken om det medeltida Stockholm har jag genom föredrag, visningar av Gamla Stan, kurser och liknande ting haft tillräckligt mycken kontakt med en "intresserad allmänhet" för att ha skapat mig en uppfattning om var gränsen går mellan det akademiska och det populära. Och jag tror att jag, trots att Blomkvist inte vill medge detta utan fordrar ännu mera, gått längre än vad som är vanligt vad gäller "vetenskaplig apparat" i populärvetenskaplig litteratur. Blomkvist klagar över att "källhänvisningarna är så tunna och undanskymda" och att det för vissa kartor inte i anslutning till återgivningen anges att de "är mer eller mindre direkt citerade från andra arbeten". Det vanligaste i populärvetenskapliga sammanhang torde istället vara att noter och bild-

hänvisningar saknas helt – se bara på de senaste, av Bra böckers förlag respektive Bonniers förlag utgivna stora världshistorierna eller Herman Lindquists av en bred publik uppenbarligen mycket uppskattade arbeten. Jag hävdar faktiskt, liksom Blomkvist, att forskarna har en skyldighet att redovisa sitt underlag – och det har jag också gjort – men jag vet också att både förläggare och läsekrets sätter gränser.

Vad källredovisningen för bilderna gäller är den för övrigt mer noggrann än vad som är fallet i de flesta rent vetenskapliga arbeten (se illustrationsförteckningen s. 197–203). Och i fråga om de av Blomkvist kritiserade kartorna gäller att endast en av dem, Stockholms inre kontaktfält (s. 9), är direkt hämtad ur ett annat arbete, nämligen Nils Fribergs bok om Stockholms bottniska handel, medan de andra två faktiskt är ett bildmässigt återgivande av i text respektive tabellform redovisade resultat i Hans Hanssons avhandling om Stockholms stadsmurar och Fribergs nämnda bok. Det handlar alltså inte om plagiat utan om en bearbetning, en överföring av information från text till bild. Denna bearbetning är gjord av mig, inte av ursprungsförfattarna, men jag har i illustrationsförteckningen självfallet angivit underlaget för de nygjorda kartorna.

Ett annat akademiskt element som Blomkvist saknar är en inledning "som ger allmän orientering om Medeltidsstockholm som forskningsobjekt", som ställer frågor och svar och som anger "vilka teman den följande framställningen skall utveckla". Hade min bok varit en renodlad vetenskaplig avhandling skulle jag ge honom rätt, men nu har jag medvetet valt att inte ha ett sådant kapitel och att istället föra en del av det som skulle ha stått där till en efterskrift ("Epilog: Källor till kunskap"), medan annat utelämnats. Inledningskapitel med djupsinniga frågeställningar och läsanvisningar torde, hur välmotiverade de än kan te sig, tillhöra det första som en vetenskapligt oskolad publik hoppar över – eller fastnar på.

Nu inleds boken med ett kapitel som inte finner nåd inför Blomkvist ögon och som av honom i raljerande ton kopplas samman med Le Roy Ladurie och andra "mentalitetshisto-

riska förebilder". Avsikten med kapitlet är faktiskt inte att i Le Roy Laduries och andra mentalitetshistorikers efterföljd beskriva medeltidsmänniskans mentalitet, utan ett försök att hos läsarna öppna ögonen för skillnaderna mellan dagens och medeltidens samhälle, skillnader som givetvis är självfallna för Blomkvist men inte – enligt min erfarenhet – för en bredare läsekrets. Det gäller sådant som skillnaden mellan verkligt mörker och vår tids av allehanda ljus försvagade natt, skillnaden mellan en vinter då snö och is i princip låg kvar till våren och en då isbrytare och snösväng undanröjer de flesta hinder, och skillnaden mellan en värld med och en utan dagliga tidningar, radio och TV. Detta innebär inte att jag, vilket man skulle kunna tro av Blomkvists recension, anser medeltidens människor okunniga och utan möjlighet att skaffa sig information. Detta torde dessutom framgå av min text, om man läser den med eftertanke och utan förutfattade meningar. Kapitlet kunde naturligtvis på många ställen ha utvidgats med talande exempel, som t. ex. den av Blomkvist föreslagna berättelsen om Bernhard Osenbrügge, men alla som skrivit denna typ av inledningskapitel vet att ett exempel på en punkt kräver ytterligare exemplifiering på en andra punkt, och på en tredje och på en fjärde, osv. och att textmassan därigenom snabbt växer oproportionerligt. Till sist inser man att det är bättre att helt avstå från konkreta exempel.

På egentligen varje punkt där Blomkvist kritiserar mig skulle jag kunna medge att "så kunde man också ha gjort" (liksom jag skulle kunna argumentera för varför jag valt att göra som jag gjort), men ett uppfyllande av alla hans önskemål hade förutsatt både en annan målsättning för slutprodukten och andra förutsättningar för arbetets bedrivande. Den föreliggande boken är inte – och skulle inte vara – en ny, heltäckande Stockholmshistorik med uppgift att ersätta Nils Ahnlunds klassiska arbete från 1953. En sådan hade krävt betydligt längre sammhängande arbetstid än det knappa år som stod mig till buds (och då också annat skulle göras), och den hade krävt ett långt större antal sidor än som ansågs rimligt för en bok som i första hand skulle köpas av

en museipublik (priset blev högt nog ändå). Situationen kan jämföras med den i Oslo, där en ny, stort upplagd stadshistorik är under utgivning och där två medeltidshistoriker på heltid under vardera tre år varit sysselsatta med att skriva medeltidsdelen, som utkom hösten 1991 och som omfattade drygt 450 sidor.

En annan förutsättning vid bokens tillkomst var att den i huvuddragen skulle återspegla Medeltidsmuseets framställning av Stockholms utveckling under medeltiden. Detta argument är i sig inget gott försvar, eftersom jag i hög grad medverkat vid programskrivandet för museet, men det är betydelsefullt som förklaring, eftersom vi där, liksom jag gjort i boken, faktiskt medvetet valt att tona ned behandlingen av den politiska historien, maktaspekterna och konflikterna. Det kändes angeläget att efter den stora utgrävningen på Helgeandsholmen, där (liksom i bl. a. Hans Hanssons tidigare utgrävningar längs tunnelbaneleden) mycket av vardagsmänniskans villkor kommit i dagen och väckt stor uppmärksamhet hos stockholmarna, koncentrera uppmärksamheten på stadens vardag, dess sociala

och ekonomiska liv, dvs. det i boken som Blomkvist finner "läsvärt och njutbart så långt det sträcker sig" och att låta uppkomstsituationen och politiken visserligen inte helt försvinna men ändå stå i bakgrunden. Med en sådan uppläggning kommer också 1200- och 1300-talen att till stor del få stå tillbaka, eftersom skriftligt material om stadens *inre* förhållanden nästan helt saknas för denna tid. (Spekulera kan man naturligtvis alltid göra.) Bokens titel "*I medeltidens Stockholm*" är också en markering av detta. Det är visserligen subtilt, men titeln "*I*" markerar att boken handlar om en rad aspekter på livet i Stockholm utan anspråk på den fullkomlighet titeln *Medeltidens Stockholm* skulle ha medfört.

Slutligen ber jag om ursäkt för om boken har blivit en vacker bok – något som i Blomkvist ögon tycks vara en belastning snarare än något positivt. Det är min förhoppning att flertalet läsare inte är av samma uppfattning.

Göran Dahlbäck
Historiska institutionen
Stockholms universitet
S-10691 Stockholm

Visbysamhällets uppkomst – ett inlägg mot Gun Westholms framställning i Medeltidsstaden

1. Frågan om Visbysamhällets uppkomst har tack vare Lithbergs skrift *Forn-Visby* (1924) med säkerhet kunnat föras tillbaka till vikingatiden på grund av det arkeologiska material, som han fogade samman, behandlade och utnyttjade. Samhället växte sedan till under medeltiden. Lithbergs skrift var utgångspunkt för min syn på Visbys utveckling i avhandlingen *Gotland under äldre medeltid* (1940; se om äldre åsikter Yrwing 1978, s. 177 ff.).

År 1989 vände sig emellertid Gun Westholm mot Lithbergs uppfattning i en skrift, intagen som bilaga i *Medeltidsstaden* volym 72: 1, och tillkommen som licentiatavhandling i Medeltidsarkeologi. Hon inleder sin skrift med att karakterisera de 1900-talsforskare, som accepterat Lithbergs uppfattning som "tanklösa avskrivare", detta utan att hon då

visat, att hans uppfattning är oriktig. De Visbyforskare, som gjort sig skyldiga till sådan tanklöshet, anges vara S. Ambrosiani, Erik Lundberg och Hugo Yrwing. Ambrosiani har sagt att Visby låg skilt "från Gotlands odlade och befolkade delar genom en milsbred ödemark, som ännu finns kvar (*Ymer* 1933, s. 178). Erik Lundberg har förklarat att staden "placerats i en trakt med mycket begränsad odlad bygd", vilken dessutom genom milsvida skogar skildes från omgivande bygder" (1945, s. 331 f.). Själv har jag bidragit med följande: "Visby är beläget på Gotlands västkust och på den del av västkusten ovanför öns mittpunkt, som viker av mot nordost. Det omgavs under medeltiden av ett kargt och närmast öde område, som efter hand övergick i jordbruksbygder i det intre av ön." (1986, s. 11.)